34

ISSN 2319-8508

GALAXY LINK

MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL

VOLUME - VI
ISSUE - I
NOVEMRER - APRIL
2017 - 18

Ajanta Prakashan

Principal
Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur
Dist. Pune-412 208

Scanned with CamScanner

ISSN 2319 - 8508

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY HALF YEARLY
RESEARCH JOURNAL

GALAXY LINK

VOLUME - VI ISSUE - I NOVEMBER-APRIL- 2017-18 AURANGABAD

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal

IMPACT FACTOR / INDEXING
2016 - 4.361
www.sjifactor.com

✦ EDITOR ✦

Assit. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Math's), M.B.A. (Mkt), M.B.A (H.R),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dirt), M.Ed.

✦ PUBLISHED BY ✦

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur,
Dist. Pune-412 208

Scanned with CamScanner

CONTENTS

Sr. No.	Name & Author	Pages
[illegible]	[illegible] प्रा. डॉ. राहुल रा. हांडे	[illegible]
[illegible]	[illegible] प्रा. डॉ. बी. एस. पाटील	[illegible]
[illegible]	[illegible] उत्तम हरीबा कावडे	[illegible]
[illegible]	[illegible] डॉ. [illegible]	[illegible]

Principal

[illegible]

१६

स्थानिक इतिहासलेखन : विशेष संदर्भ पाबळ गाव

डॉ. पद्माकर ज्ञानोबा गोरे
साहेबराव शंकरराव ढमढेरे महाविद्यालय तळेगाव ढमढेरे, ता. शिरूर, जि. पुणे

इतिहास भूतकाळात संपत नाही, त्याचा अंत नेहमी वर्तमानकाळात होतो आणि जसजसा वर्तमानकाळ बदलत जातो तशा वर्तमानकाळाच्या परिसीमा बदलत जातात, आव्हाने बदलत जातात, तसा आपला इतिहासाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोण बदलणे अपरिहार्य ठरते[१] त्यातुनच इतिहासलेखनामध्ये पौर्वात्यवादी, साम्राज्यवादी, राष्ट्रवादी मार्क्सवादी, सबाल्टर्न व स्थानिक इतिहासलेखन या विविध लेखन प्रवाहांचा उदय घडून आला. त्यातील अलीकडचा इतिहासलेखन ...ाह म्हणजे स्थानिक इतिहासलेखन होय. आपण ज्या परिसरात वास्तव्य करतो त्या परिसराविषयीच्या इतिहासाची जाणीव, माहिती असणे आवश्यक आहे या जाणीवेतुन इतिहास अभ्यासाची जी शाखा उदयास आली ती म्हणजे स्थानिक इतिहासलेखन होय.

पुणे जिल्ह्यतील शिरूर तालुक्यास मोठा ऐतिहासिक वारसा लाभलेला आहे. अनेक ऐतिहासिक घटना व घडमोडींची साक्ष शिरूर तालुका देत आहे. छत्रपती संभाजी महाराजांच्या समाधीस्थानाने पवित्र झालेले वढू बुद्रुक, नेताजी पालकरांचे तांदळी गाव, धारच्या पराक्रमी पवार घराण्याचे मलठन, थोरल्या बाजीरावने मस्तानीला इनाम दिलेले पाबळ, केंदूर व लोणी, मस्तानीच्या स्मृती जपणारे पाबळ, इ. स. १८७५ च्या दख्खन दंग्याची सुरूवात झालेले कर्डे गाव, कोरेगाव भिमा येथील विजयस्तंभ, ढमढेरे सरदारांची जहागिरी आणि क्रांतिकारक विष्णू गणेश पिंगळे यांचे तळेगाव ढमढेरे अशी समृध्द ऐतिहासिक वारसा लाभलेली अनेक गावे शिरूर तालुक्यात आहेत.

पुणे अहमदनगर राज्यमार्गावर असणा या शिक्रापूर गावापासून १८ कि. मी. अंतरावर पाबळ गाव वेळू नदीकाठी वसले आहे. पाबळ गावच्या पूर्वेकडे पाबळेश्वर, पश्चिमेकडे नागेश्वर, दक्षिणेकडे पेठेश्वर तर उत्तरेकडे रूद्रेश्वर ही चार तर गावाच्या मध्यभागी सोमेश्वर अशी शंभुमहादेवाची एकूण पाच मंदिरे पाबळ गावात आहेत. या पाच देवांचे बळ लाभल्यामुळेच, त्यांच्यापासून मिळणा या संरक्षणावरून गावास पाबळ असे नाव पडले. पेशवेकाळातील एक प्रसिध्द व महत्वपूर्ण गाव म्हणून पाबळ गावाकडे पाहिले जात होते. ऐतिहासीक कागदपत्रामध्ये पाबळ गावाचा तर्फ पाबळ म्हणून उल्लेख आहेत. पाबळ गाव आसपासच्या पंचक्रोशीतील आकाराने व लोकसंख्येने सर्वात मोठे असलेले गाव. भैरवनाथ पाबळ गावचे ग्रामदैवत आहे. याशिवाय गावामध्ये श्रीराम, हनुमान, दत्त, विठ्ठल, गणपती या देवदेवतांचीही मंदिरे आहेत. मुस्लीम बांधवांचे सय्यदबाबा, बुलाकेबाबा यांचे दर्गा आहेत. पाबळ गावात मस्तानीची नष्ट झालेली गढी, मस्तानीची कबर, वेस, बारव व मंदिरे इ. ऐतिहासिक वास्तू आहेत. बाजीराव पेशवे व सौंदर्यवती मस्तानी यांच्या निस्सीम प्रेमाची साक्ष असलेले हे ऐतिहासिक गाव मस्तानीच्या वास्तव्याने अजरामर झाले आहे.

महाराष्ट्रातील बहुतांश गावाला वेस असल्याचे दिसून येते. ज्या ज्या गावाला तटबंदी होती किंवा आहे त्या त्या गावाची वेस तर अधिकच भक्कम आहे. पाबळ गावास एक वेस आहे. वेस बांधणीसाठी घडीव दगड व चुना यांचा वापर केला आहे. मुख्य वेशीची लांबी ३६ फूट, रूंदी १४.५ फूट, व उंची २२.५ फूट एवढी आहे. महिरपी कंस स्वरूपातील वेस आहे[२] मुख्य प्रवेशद्वारासाठी सागवानी लाकडाचा वापर केलेला आहे. या सागवानी लाकडास मोठे मोठे लोखंडी

Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur
Dist Pune-412 208

Scanned with CamScanner

खिळे लावण्यात आलेले आहेत. युध्दप्रसंगी शत्रू पक्षाला सदर दरवाजा उघडण्यासाठी हत्ती किंवा इतर प्राण्यांचा उपयोग करता येऊ नये व शत्रूपासून गावाचे संरक्षण करणे हा त्यापाठीमागचा उद्देश असतो.

शिवकाळात व पेशवेकाळात कसबा स्वरूपातील गावामध्ये बाजार भरत होता. त्याचबरोबर काही मोठ्या खेडेगावांमध्यही बाजार भरत असे. पाबळ गावाची पेठ आसपासच्या परिसरात प्रसिध्द होती. समृध्द पेठ म्हणून पाबळ गावातील पेठेकडे पाहिले जात होते. सर्व प्रकारचा व्यापार अस्तित्वात होता. पाबळ गाव मस्तानीस इनाम म्हणून मिळाले असल्याने पाबळ गावातील पेठेला अधिक महत्व होते. साधारणतः पेठेत शिंपी, लोहार, कासार, चांभार, कोष्टी, तेली, सोनार असे अनेक व्यावसायिक असत, त्यांना खुम म्हणत होते. त्यांच्याकडून व्यवसायाच्या स्वरूपात काही मोबदला वतनदारांना मिळत होता.[3] पाबळ गावच्या आसपासची संपूर्ण गावे बाजारपेठेसाठी पाबळ गाववर अवलंबून होती. पेठेमध्ये कपडे, मौल्यवान वस्तू, विविध भांडी व इतर अनेक वस्तुंची विक्री मोठ्य प्रमाणात होत होती.

बारव स्थापृत्य हा भारतीय जलव्यवस्थापन शास्त्राच्या अभ्यासातील एक महत्वाचा भाग आहे. इ. स. ८ व्या शतकात बारव बांधणीला सुरूवात झाली. इ. स. १२ व्या व १३ व्या शतकात तिचा विकास झाला. यादव काळात बारवासाठी 'वापी' शब्द वापरला आहे. स्थापत्यकलेच्या दृष्टीनेही बारव अत्यंत उत्कृष्ट आहे. पाबळ गावामध्ये गावामध्ये मुख्य वेसीच्या समोर, पाबळेश्वर मंदिरासमोर व नागेश्वर मंदिरासमोर असे तीन बारव आहेत. या बारवांच्या बांधणीसाठी घडीव दगडांचा वापर केला आहे. पाबळ गावातील हे तिनही बारव एकमुखी आहेत.[4] महाराष्ट्रातील काही बारव एकमुखी, दोन मुखी, तीन मुखी व चौमुखी आहेत. जामखेड तालुक्यातील वाकी गावात जुने गावढ असलेल्या बारवेला एक मुख आहे. याच तालुक्यातील खर्डा येथील बारवेला दोन मुख आहेत. तीन मुख बारव सोलापूर जिल्ह्यातील वेळापूर येथे आहे.[5] चौमुखी बारव जालना येथील अंबड येथे आहे.

जागतिक कीर्तीचे वैज्ञानिक डॉ. श्रीनाथ कलबाग हे पाबळ गावचे वैभव होते. त्यांनी पाबळ गावात विज्ञान आश्रमची स्थापना केली. पाबळ गावातील पद्ममणी जैन तीर्थ हे एक जागृत तीर्थ असून लाखो जैन भाविक, यात्रेकरू भारताच्या वेगवेगळया भागातून दर्शनासाठी येत असतात. या मंदिरातील अखंड दीपातील तूप औषधी म्हणून वापरतात. या दीपातील तुपामुळे व्यक्तींच्या व्याधी, विकार व आजार नाहीसे होतात अशी भावीकांची श्रध्दा आहे.

बाळाजी विश्वनाथच्या मृत्यूनंतर २० एप्रिल १७२० मध्ये शाहू महाराजांनी बाजीरावास पेशवेपदाची वस्त्रे दिली. 'पेशजी बाळाजी विश्वनाथ मुख्य प्रधान होते. ते मृत्यू पावले. सबब त्यांचे पुत्र बाजीराव बल्लाळ यांस पेशवाईचा पदा सांगितला....१३००० सालीना होन, शिवाय सरंजामी महाल वगैरे' अशी नोंद शाहू महाराजांच्या रोजनिशीत आहे. बाजीराव पेशवे याची विस वर्षाची कारकीर्द म्हणजे अनेक मोहिमा आणि लढायांचा इतिहास आहे. शिवाजी महाराजांनी स्थापन केलेल्या स्वराज्याचे साम्राज्यात रूपांतर करण्याचे असामान्य कार्य बाजीराव पेशवे यांनी केले.

बाजीराव पेशवे यांनी आपल्या कारकीर्दीत पालखेडची लढाई, डभईची लढाई, भोपाळची लढाई, बुंदेलखंडची मोहीम, वसईची मोहीम, औरंगाबादचे युध्द, बुंदेलखंडची मोहीम या मोहिमा हाती घेतल्या होत्या. या मोहिमांमधील बुंदेलखडची मोहिम बाजीराव पेशवे यांच्या वैयक्तीक जीवनावर व मराठा राज्यावर दीर्घकाळ परिणाम करणारी ठरली. मोगल सुभेदार मुहमंद खान बंगश याच्या आक्रमणातुन बाजीरावने बुंदेलखंडचा राजा छत्रसाल यास मुक्त केले. आपल्या आडचणीच्या परिस्थितीत बाजीरावाने केलेल्या मदतीचा मोबदला म्हणून छत्रसाल राजाने साडेतेहतीस लाख उत्पन्नाचा भाग, बुंदेल खंडातील हि.याच्या खाणीच्या उत्पन्नाचा तिसरा भाग व आपली मुलगी मस्तानी बाजीरावास भेट म्हणून दिली.

Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur

या द्वेषाच्या कालखंडात समाजाच्या विरोधाची पर्वा न करता भिन्न धर्मीय बाजीराव मस्तानीची प्रेम कहाणी एक वेगळा आदर्श समाजासमोर ठेवून जाते.

संदर्भ आणि टीपा

१. अरविंद देशपांडे, इतिहासाचा बदलता दृष्टिकोण, इतिहास शिक्षक, त्रैमासिक, जानेवारी — मार्च २००२, पृ. १३.

२. प्रत्यक्ष सर्वेक्षण, २ जानेवारी २०१४.

३. गजानन भास्कर मेहेंदळे, श्री राजा शिवछत्रपती भाग २, पुणे, २००७, पृ. ३१३.

४. प्रत्यक्ष सर्वेक्षण, दि. २२ नोव्हेंबर २०१५.

५. अ. शं. पाठक ;संपा.द्ध, महाराष्ट्र : इतिहास — प्राचीन काळ ;खंड १, भाग २द्ध स्थापत्य व कला, मुंबई, २००२, पृ. २७५.

६. भगवानदास गुप्त, बुंदेलखंड केसरी महाराजा छत्रसाल बूंदेला, आगरा, प्रथम संस्करण १८५८, पृ. ३.

७. कित्ता, पृ. १२३.

८. ज. बा. मोडक, मराठी साम्राज्याची छोटी बखर, पुणे, १८८९, पृ. ७४.

९. कुलकर्णी, देशपांडे ;संपा.द्ध पेशव्यांची बखर, पुणे, प्रथम आवृत्ती १९६३, पृ. १६.

१०. गो. स. सरदेसाई ;संपा.द्ध, पेशवे दप्तरातून निवडलेले कागद, खंड ९, मुंबई, १९३१, पत्र क्र. ३२, पृ. क्र २१—२२.

११. प्रमोद ओक, पेशवे घराण्याचा इतिहास, पुणे, आवृत्ती पहिली १९८५, पृ. २२१.

१२. संजय घोडेकर, मस्तानी : एक शोध, पुणे, मे २०१५, पृ. ३७ — ३८.

Principal
S.S.Dhamdhere Arts & Commerce College,
Talegaon Dhamdhere, Tal. Shirur,
Dist. Pune-412 208